

ÚDEL SLOBODY PODĽA SARTRA*

CHRISTOPHE PERRIN, Université Paris-Sorbonne/Fondation Thiers, Lille, France

PERRIN, CH.: J. P. Sartre: Condemned To Be Free
FILOZOFIA 66, 2011, No 3, p. 209

Condemned to exist beyond his essence, since he is only what he does and can always become what he is not or not to be what he is any more, man is, for Sartre, condemned to freedom without condition which constitutes, not his nature, but his condition. Free of anything apart from not being free, since he chooses neither to be, nor the necessity to choose the being that he must make himself be, man, however, is always already determined by his condition: thrown in to a world where he acknowledges his own condition. Far from calling into question the integrity of his autonomy of choice, this ontological conditioning is for the Being-itself the ground on which the need for his engagement appears and, therefore also the plenitude of his freedom. As tragic as that which one considers controlled by fate, for Sartre, the human condition thus means being condemned to freedom.

Keywords: J. P. Sartre – Freedom – Choice – Nothingness – Anxiety – Contingency

Rozhorčenie básnika nad tým, že sloboda je „jedno z tých hrozných slov, ktoré majú väčšiu hodnotu ako význam, ktoré viac spievajú, ako hovoria, ktoré sa viac pýtajú, ako odpovedajú“,¹ zjavne predvídaval osvietený filozof, keď konštatoval, že pojem slobody „je dvojznačný“.² Leibniz sa dávno pred Valérym pokúsil objasniť tento pojem a, opierajúc sa o dichotómiu, rozlíšiť mysliteľné stupne jej skutočnosti. Rozlišoval medzi *slobodou de iure* – byť oprávnený niečo vykonať – a *slobodou de facto* – byť schopný niečo vykonať –, ktorú ďalej rozdelil na *slobodu môcť* – byť schopný konať tak, ako sa mi páči – a *slobodu chcieť* – byť schopný chcieť to, čo chcem. V rámci tejto slobody ešte rozlišoval *morálnu slobodu* – chcieť to, čo chcem, z istých dôvodov – a *slobodnú vôľu* – chcieť to, čo chcem, bez akéhokoľvek odôvodnenia alebo napriek všetkým dôvodom. Vynárajú sa tak štyri hlavné podmienky, vonkajšie i vnútorné, úplnej slobody: Konať úplne slobodne znamená mať povolenie, prostriedky, túžbu a možnosť zvoliť si túžbu tak konať. Najdôležitejšia je akiste posledná z nich – ak by sme sa nemohli determinovať sami, nezávisle od všetkého, čo nás môže ovplyvniť (od najhorších podnetov po najracionálnejší zdravý rozum, od rôznych tlakov a vášní po ušľachtilé motívy a pohnútky), boli by sme vlastne determinovaní. Nie je teda táto podmienka v skutočnosti rozhodujúcou, či dokonca jedi-

* Článok písaný pre časopis FILOZOFIA.

¹ Paul Valéry, *Regards sur le monde actuel* (1931), in *Œuvres*, Paris, Gallimard, coll. „Bibliothèque de la Pléiade“, 1960, « Fluctuations sur la liberté », II, p. 951.

² Gottfried Wilhelm Leibniz, *Nouveaux Essais sur l'entendement humain*, II, XXI, §8, PS, V, p. 160 (český preklad *Nové úvahy o lidské soudnosti*. Praha 1932, s. 128).

nou skutočnou podmienkou slobody, nevyhnutnou i postačujúcou zároveň, takže človek je slobodný i vtedy, keď nemá slobodu konať alebo nekonať, keďže stále môže chcieť, alebo nechcieť? To jasne tvrdí Sartre v *Bytí a ničote*, čím preberá tradičnú filozofickú myšlienku, že sloboda označuje skôr ľudskú vôľu ako konanie, a zároveň sa voči tradícii jasne vymedzuje svojou originálnou koncepciou, stvorenou v ťažkých vojnových časoch, ktoré nielenže neprerušili, ale ešte vystupňovali jeho výkon. Výrok „Nikdy sme neboli slobodnejší ako počas nemeckej okupácie“³ treba vnímať tak, že hoci je sloboda zasadená do určitých podmienok, nie je preto podľa Sartra o nič menej nepodmienená. Podľa tohto francúzskeho filozofa sloboda, podobne ako moja vášeň, to som ja a je to silnejšie ako ja.⁴

Sloboda, to som ja... Sartrovský „existencializmus“⁵ tak možno prirodzene a odvodnene charakterizovať ako skutočnú vášeň pre slobodu.⁶ Treba však upresniť, že v tomto kontexte sa vášeň (*passion*) chápe dvojakou: v odvodenom význame silnej, až výlučnej náklonnosti – hoci majstrovské dielo *Bytie a ničota*, ktoré sa predstavuje ako „fenomenologická ontológia“, a tým si kladie za cieľ v nadväznosti na Heideggera a Jaspersa preskúmať problematiku bytia, je zároveň aj základným dielom filozofie slobody,⁷ v ktorom autor dospieva k názoru, že bytie je nemožné, keď je sloboda nevyhnutná – a, v prvotnom význame veľkého utrpenia, až intenzívnej trýzne sloboda je v zásade možnosťou, ale i bremenom v praktickom živote, úzkosťou človeka odsúdeného stále sa rozhodovať a závratom zo zodpovednosti každého za všetkých, ktorého mierou je nemiernosť (*démesure*)⁸ slobody. Lebo sloboda sa tu chápe v základnom význame, ktorý od filozofov preberá „posledný“ z nich,⁹ hoci ten ho poníma inak – v najužšom zmysle slova, absolútne. V tvrdení proti „zdravému ľudskému rozumu“, že výraz ‚byť slobodný‘ „ne-

³ „La République du silence“ (1944), in *Situations III*, Paris, Gallimard, coll. „Blanche“, 1949, p. 11.

⁴ O náruživcovi, ktorý (zatiaľ) nie je chorý, Alain poznamenáva, že „príde na túto myšlienku: ‚Moja vášeň, to som ja; a je to silnejšie ako ja‘“. (*Propos*, Paris, Gallimard, coll. „Bibliothèque de la Pléiade“, 1956, I, VI, 9 mai 1911, p. 112).

⁵ Pripomeňme, že podľa Bobra (Beauvoirovej prezývka, pozn. prekl.) musel Sartre prijať toto označenie proti svojej vôli: „Sartre odmietal, aby mu Gabriel Marcel dával túto nálepku: ‚Moja filozofia je filozofiou existencie; čo znamená existencializmus, neviem.‘ Ja som bola rovnako podráždená... Ale protestovali sme márne. Nakoniec sme sa sami začali označovať týmto prívlastkom, ktorý nám všetci dávali.“ (Simone de Beauvoir, *La Force des choses*, Paris, Gallimard, coll. „Folio“, 1963, I, p. 60.)

⁶ Porov. Simone de Beauvoir, *la passion de la liberté*, *Magazine littéraire*, N° 471, janvier 2008. Ale tento výraz pochádza od Sartra: Kto chce ‚byť slobodný...‘, musí i *túžiť* po svojej slobode.“ (*L'Être et le Néant*, Paris, Gallimard, coll. „Bibliothèque des Idées“, 1943, p. 583) (český preklad *Bytie a ničota*, Praha 2006, s. 603); ďalej len *EN*.

⁷ Porov. Juliette Simon, *Jean-Paul Sartre: un demi-siècle de liberté*, Bruxelles, De Boeck, coll. „Le point philosophique“, 1998.

⁸ Túto nemiernosť slobody často zdôrazňujú i kritizujú francúzski filozofi od Mauricea Merleau-Pontyho (*Phénoménologie de la perception*, Paris, Gallimard, coll. „Bibliothèque des Idées“, 1945, troisième partie, III, p. 499) cez Gabriela Marcela, Emmanuela Mouniera alebo Paula Ricœura po Clauda Romana („La liberté sartrienne, ou le rêve d'Adam“, in *Archives de philosophie*, N° 63, 2000, pp. 467 – 493), novšie tiež vyšlo in (*Il y a*, Paris, P.U.F., coll. „Épiméthée“, 2003, p. 141 – 175).

⁹ Porov. Alain Renaut, *Sartre, le dernier philosophe*, Paris, Grasset, 1993.

znamená ‚dosiahnuť to, čo sme chceli‘, ale ‚určiť seba tak, aby sme chceli (t. j. volili v najširšom zmysle slova) skrz seba samých‘, Sartre kladie proti ‚empirickému poňatiu ‚slobody‘, ktorý sa rovná ‚schopnosti dosiahnuť zvolené ciele‘, svoj ‚technický a filozofický pojem‘, jediný, ktorému sa venuje a ktorý ‚znamená autonómiu voľby‘.¹⁰ Dojem, že Sartre tu prevzal Descartove myšlienky a Kantove slová, nemôže zatieniť originalitu čiže radikálnosť jeho stanoviska: Keďže sloboda podľa neho tkvie v slobodnom určení vôle alebo takpovediac v slobodnej vôli – byť slobodný znamená byť sám sebe príčinou, prvotnou príčinou svojej voľby, a tým aj svojho konania –, Sartre opisuje a požaduje autonómiu pre človeka nie ako subjekt, ktorý sa rozhoduje ako znalý veci – sloboda ľahostajnosti by tak bola ‚najnižší stupeň slobody‘¹¹ –, ani ako subjekt, ktorý si volí svoje dôvody namiesto vášní – tých ‚zlých sklonov‘, ktoré ho nútia hľadať ‚uspokojenie v otroctve‘¹² –, ale ako subjekt, ktorému akákoľvek voľba prináleží nevyhnutne.

Jean-Paul Sartre

znamená ešte môcť,¹⁴ ale voľba je už konaním. Tým je samotná voľba i to, že čin urobím takým, akým bude: slobodným, ak je voľba slobodná, a to aj vtedy, ak sa čin nepodarí, a neslobodným, ak je voľba determinovaná, a to aj vtedy, ak sa čin podarí. Hoci zajatec

Sloboda nie je v protiklade k determinizmu po mojom rozhodnutí, vo forme prekážok jeho uskutočnenia, ale je v protiklade k determinizmu pred rozhodnutím, teda k všetkému, čo by ma mohlo podmieniť: Sloboda nespočíva v úspešnej realizácii projektu, ale v jeho voľbe, teda vo voľbe seba samého. Podľa Sartra sloboda môže byť iba slobodou voľby; sloboda nie je nič iné ako samotná voľba; inými slovami, nie je to, metonymicky povedané, *to, čo si volím*, ale *akt voľby*, nie *fiat*, ale *factum*, a je daná každému, vždy a všade. Konkrétnym príkladom je väzeň: Hoci v podstate je uväznený, ‚má vždy slobodnú možnosť snažiť sa ujsť (alebo nechať sa vyslobodiť)‘..., môže za všetkých okolností rozvrhnúť svoj únik a o hodnote svojho projektu sa môže sám presvedčiť tým, že začne konať‘.¹³ Chcieť, samozrejme, neznamená ešte môcť,¹⁴

¹⁰ EN, s. 540 (557).

¹¹ René Descartes, *À Mersenne*, 27 mai 1641, AT, III, p. 378.

¹² Immanuel Kant, *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht abgefasst* (1798), AK, VII, p. 267.

¹³ EN, s. 540 (557). Takže ‚ani katovo mučenie nás nezabavuje našej slobody‘ – tamže, s. 563 (581). Aj ‚otrok v okovách je slobodný zlomiť svoje okovy‘ – tamže, s. 608 (626).

¹⁴ Porov. tamže, s. 562 (581): ‚Moja sloboda voľby sa nesmie zamieňať s mojou slobodou *niečo získať*.‘

má v porovnaní so slobodným človekom menšiu šancu, že sa mu jeho zámer splní, obidvaja sú rovnako slobodní, lebo môžu mať nejaký zámer i zvoliť si prostriedky jeho realizácie. „Úspech nie je z hľadiska slobody vôbec dôležitý“,¹⁵ pretože tá sa vzťahuje, aspoň v rámci angažovanosti individua, len na voľbu jednej z možností, ktoré sa mu ponúkajú. Svojou voľbou sa človek rozhoduje, či sa bude pridŕžať prvotnej voľby, ktorou si bez toho, aby bol k tomu nejaký nútený, zvolil sám seba. Pretože podľa Sartra existuje prvotná „voľba mňa samého“,¹⁶ existenciálna, „hlboká“, „základná“,¹⁷ „globálna“¹⁸ voľba, vo vzťahu ku ktorej sa špecifikujú všetky naše empirické voľby a prostredníctvom ktorej si každý vo svojom počiatocnom projekte definuje svoj spôsob bytia vo svete tým, že sa rozhodne byť takým alebo onakým.¹⁹ V skutočnosti tak existujú dve úrovne voľby: voľba, ktorá udáva smer celej našej existencii a ktorá je jej základnou „substanciou“, a druhotné voľby, vyplývajúce zo životných situácií. Prvotná voľba determinuje druhotné, ale sama nie je determinovaná ničím, pretože tu, podobne ako inde, sa treba zastaviť: Naše každodenné voľby nemožno zakaždým vysvetliť predchádzajúcou voľbou a takto pokračovať donekonečna; z toho vyplýva, že prvotná voľba je bezdôvodná.

Keďže táto voľba nemá dôvod, niet ani záruky jej nemennosti. Na rozdiel od voľby, ktorú urobia Platónove duše predtým, ako sa napijú z rieky Zabudnutia, a ktorou si volia daimona v závislosti od predchádzajúceho pozemského života, čím si zvolia nový život,²⁰ túto voľbu možno kedykoľvek zrušiť. Sám seba si volím v jednej voľbe, ale volím neustále, takže každá moja voľba môže byť prvou čiže novou prvotnou voľbou. Prvotná voľba teda neplatí navždy, iba ak by ju všetky ďalšie voľby potvrdili. Človek, neustále voliaci, si sám seba volí v každom okamihu a každá jeho voľba tým, že je voľbou, poukazuje na to, že sú možné aj iné voľby, a tie zase poukazujú na jej kontingenciu, takže ju sprevádza pocit „neodôvodniteľnosti“, až „*absurdity*“.²¹ A niet sa čomu čudovať. Keďže „chápeme seba samých len ako voľbu, ktorá sa práve uskutočňuje“, nie sme „neurčenou“ mocou určiť sami seba, „ktorá by existovala predtým, ako došlo k jej voľbe“, „sloboda je jednoducho fakt, že každá táto voľba je vždy nepodmienená“;²² ani naša vôľa nestojí nad slobodou. Hoci sa zdá, že sa rozhodujeme vždy až *po* zvážení situácie a že z hľadiska voľby je rozhodujúce preskúmanie našich dôvodov na konanie, je jasné, že v skutočnosti sa

---

¹⁵ Tamže, s. 540 (557).

¹⁶ Tamže, s. 519 (533).

¹⁷ Tamže, s. 517 (533).

¹⁸ Tamže, s. 518 (534).

¹⁹ Odtiaľ názov „existenciálna psychoanalýza“ – tamže, s. 536 (553) –, ktorá sa však na rozdiel od freudovskej psychoanalýzy nevracia do detstva, aby tam hľadala príčiny, ale vychádza z neho, aby zrekonštruovala prvotný projekt individua, ktorým sa rozhodol, že bude tým, kým bol. O to sa pokúša Sartre v analýzach Ch. Baudelaira (z r. 1946), J. Geneta (z r. 1952) a G. Flauberta (z r. 1971).

²⁰ „Nedostane vás žrebom daimon, ale vy samy si zvolíte daimona. Kto si vytiahol prvý žreb, nech si aj prvý volí život, s ktorým potom ostane nevyhnutne spojený“. Platón: *Štát*; in: *Dialógy II*, Bratislava 1990, X, 617E, s. 352.

²¹ EN, s. 536 – 537 (553).

²² Tamže, s. 535 (552). K téme slobody ako opaku „neurčenej moci“; pozri aj s. 542 (559). K „nepodmienenosti“ slobody pozri s. 133 (140).

rozhodnutie zrodilo *pred* každým rozhodovaním, takže „zvažovanie ako čin vôle je... vždy klamlivé“.²³ To, že ľudia sú si očividne vedomí toho, že sa rozhodujú po úvahe, súvisí s ilúziou zdravého rozumu: Nevolíme si preto, že na to máme dobrý dôvod, ale dobrý dôvod máme naopak preto, že už predtým sme si niečo zvolili. Tak aj kráľ Chlodovik nekonvertoval na kresťanskú vieru preto, že sa chcel spojiť s mocnou cirkvou, ale keďže odjakživa chcel ovládnuť Galiu, považoval za nevyhnutné ovládnuť zbor biskupov, a teda aj prijať ich vieru. Naše motívy a pohnútky nadobúdajú zmysel a sú konzistentné jedine s ohľadom na cieľ, ktorý sme si dali, a naše zvažovanie je len potvrdením predchádzajúcej voľby, ktorej dôvody nezvažujeme.²⁴ To neznamená, že táto voľba nie je slobodná; práve naopak, zdôrazňuje sa tu, že je rýdzim výrazom našej slobody, ktorá je základom, ale sama nie je založená na ničom.

Táto sartrovská koncepcia voľby ukazuje, že to, či sa človek stane takým alebo onakým, nie je determinované ničím, ale najmä implikuje to, že človek nie je vo svojom bytí ničím iným ako slobodou²⁵ alebo, inými slovami, ničotou každého daného bytia. Toto tvrdenie sa objavuje hneď v úvode *Bytia a ničoty*, hoci slobodou sa zaoberá až štvrtá časť. Otázka bytia sa tu nastoľuje vyjadrením, že ju možno nastoliť len tak, že od neho odstupíme, teda tak, že sa nám podarí vnieť doň ne-bytie (pričom je jasné, že nič sa nerodí z ničoho, a teda „bytie je schopné plodiť zase len bytie“;²⁶ „ak môže byť ničota daná, tak ani pred bytím, ani po bytí, ani všeobecne²⁷ mimo bytia“, ale priamo v ňom, „v jeho jadre – ako červ“²⁸). Sartre tak prisudzuje bytiu, ktorým sme – a ktoré uchopuje hegelovským pojmom *pre seba*, keďže toto bytie môže samo seba vnímať a premietnuť do budúcnosti na rozdiel od peny, hniloby alebo karfiolu²⁹ – schopnosť ničovať, ktorá je dôsledkom jeho vedomia a ktorá je predpokladom jeho slobody. Z toho vyplýva, že sloboda je „bytím vedomia“ a že „vedomie musí byť vedomím slobody“.³⁰ Aj obyčajné kladenie otázok – tým, že predpokladá možnosť negatívnej odpovede – je založené na „ničujúcom odstupe“³¹ bytia kladúceho otázky. To predpokladá, že toto bytie nemôže byť čistým bytím osebe, teda bytím, ktoré je tým, čím je, ale práve naopak, musí byť bytím, ktoré dostatočne uniká bytiu, takže môže klásť otázky. Pravdupovediac, jedine takéto bytie, ktoré môže

---

²³ Tamže, s. 505 (521).

²⁴ „Pokiaľ ide o voľbu, treba zdôrazniť, že v žiadnom prípade nejde o uvážení voľbu. Ale nie preto, že by bola *menej* vedomá alebo *menej* explicitná ako úvaha, ale naopak preto, že je základom každého zvažovania a že... zvažovanie vyžaduje výklad na základe pôvodnej voľby.“ Tamže, s. 517 (533).

²⁵ „Sloboda je ľudské bytie“ (tamže, s. 64 (67)). „Sloboda nie je... nejakým konkrétnym bytím; je bytím človeka, t. j. ničotou jeho bytia“ (tamže, s. 495 (510)). „Človek je slobodný, človek je sloboda.“ *L'Existentialisme est un humanisme*, Paris, Nagel, coll. „Pensées“, 1946, p. 36 – 37 et 52 (slovenský preklad *Existencializmus je humanizmus*. Bratislava 1997, s. 28, 37); ďalej len *EH*.

²⁶ *EN*, s. 59 (62).

²⁷ V českom preklade ‚všeobecne‘ v zátvorke (pozn. prekl.).

²⁸ Tamže, s. 56 (59).

²⁹ Porov. *EH*, s. 23 (19).

³⁰ *EN*, s. 64 (67).

³¹ Tamže, s. 61 (63).

samo seba ničovať, môže odhaliť diery ničoty, tie „ostrovčeky nebytia“, „negativity“³² – čiže „reality“, do ktorých je zabalené negatívno: vzdialenosť, absencia, čakanie, inakosť... – na povrchu bytia „naplneného sebou samým“.³³ Túto „schopnosť človeka plodiť ničotu, ktorá ho izoluje, nazval Descartes podľa stoikov sloboda“.³⁴ A tá je pre fenomenológa Sartra viac ako len slovo: V opise spôsobu, akým sa vedomie temporalizuje, sa vyjadruje odtrhnutie od seba a od bytia, charakteristické pre bytie pre seba. Keď bytie pre seba hľadá do budúcnosti, ktorá mu umožní vytvoriť si identitu – ale až vtedy, keď už pred sebou nebude mať nijakú budúcnosť, takže bytie sa nepremieta do toho, čím bude, ale skôr do toho, čo bude v budúcnosti jeho minulosťou, teda nie v budúcom, ale predbudúcom čase –, je schopné oddeľovať svoju prítomnosť od svojej minulosti, a predovšetkým oddeliť v prítomnosti samo seba od svojej minulosti, teda utvárať sa bez ohľadu na to, čím bolo.

Preto chápeme, že „sloboda predchádza u človeka jeho esenciu a robí ju možnou, takže možno povedať, že esencia ľudského bytia tkvie v jeho slobode... Nie je tu najprv človek, ktorý sa potom môže stať slobodným, ale medzi bytím človeka a slobodným bytím nie je vôbec žiadny rozdiel“.³⁵ Sloboda nie je jednou z čŕt, ktoré ma determinujú, ani „vlastnosťou“,³⁶ ktorá ma definuje, ale práve naopak, je príčinou mojej nedeterminovanosti a znemožňuje akúkoľvek definíciu mojej osoby. Sloboda je vo svojej podstate, presne povedané, „látkou môjho bytia“,³⁷ „hmotou“, z ktorej som utvorený a vďaka ktorej sa svojím konaním sám utváram a môžem kedykoľvek pretvoriť, ale predovšetkým sa nemôžem neutvárať. Dôkazom toho je úzkosť, pocit závratu slobody zo seba samej, v ktorej bytie pre seba zisťuje, do akej miery nepodlieha žiadnej forme determinizmu. Nikto, ani človek obávajúci sa, že spadne do priepasti, ktorý urobí všetko preto, aby do nej nespadol, ba ani „najväčší filozof sveta“³⁸ sa neubrání nutkaniu prísť bližšie, aby na jej dne skúsil

³² Tamže, s. 54 a 56 (56 a 58).

³³ Tamže, s. 32 (33). Preto sa „zdá, že sa všade stretávame s plnosťou“ – tamže, s. 44 (46) – a preto môžeme o svete povedať, že je „plný. Ako vajce“ – *Morts sans sépulture* (1947), in *Théâtre complet*, Paris, Gallimard, coll. „Bibliothèque de la Pléiade“, 2005, p. 158 (český preklad Mrtví bez pohřbu. In: *Dramata*. Praha 1967, s. 21).

³⁴ EN, s. 59 (62).

³⁵ Tamže, s. 60 (63). Táto myšlienka sa objavuje aj na s. 543 (560): „Sloboda je únik pred angažovaním v bytí, je ničovaním toho bytia, ktorým je. To ale neznamená, že ľudská realita najprv existuje, aby potom bola slobodná.“

³⁶ Tamže, s. 60 a 493 (63 a 508). Zvýraznil Sartre.

³⁷ Tamže, s. 493 (508). Táto metafora sa objavuje aj na s. 99 (105).

³⁸ Hoci tu nejde o závrät vyvolaný blúznením našej fantázie, myslel tu Sartre na Pascala, ktorý myslel na Montaigna: „Zatvorte filozofa do kletky s jemnou a riedkou železnou mriežkou a zaveste ho medzi dve veže Notre Dame v Paríži. Rozum mu jasne povie, že nie je možné, aby spadol, a jednako sa neubrání..., aby sa pri pohľade z obrovskej výšky nevydesil a nestúpil hrôzou...“ Michel de Montaigne: *Essais*, in *Œuvres complètes*, Paris, Gallimard, coll. „Bibliothèque de la Pléiade“, 1962, II, 12, p. 578 – 579 (slovenský preklad *Eseje*. Bratislava 2007, s. 143 – 144). A Pascal dodáva: „Mnohí nevedia zniesť túto myšlienku, zblednú a zapotia sa.“ Blaise Pascal: *Pensées*, in *Œuvres complètes*, Paris, Gallimard, coll. „Bibliothèque de la Pléiade“, 1954, p. 1117 (slovenský preklad *Myšlienky*. Bratislava 1995, s. 67). Odpoveď nepoznáme, isté však je, že závrät, metafyzický pocit neredukovateľný na strach z pádu, je vlastný bytiu, ktoré si uvedomuje priepasť, do ktorej ho nechvejne ženie jeho údel byť slobodný.

zazrieť vlastný odraz a presvedčil sa o tom, čo zatiaľ nie je isté – že nakoniec sa rozhodne do nej neskočiť. Pretože zostať nažive nie je v skutočnosti o nič menej nezmyselné ako rozhodnúť sa spáchať samovraždu – núkajú sa mi obe možnosti –, keďže nie som tým, kým budem, alebo, lepšie povedané, som tým, kým budem, ale takým spôsobom, že ním ešte nie som, rovnako, ako nie som tým, kým som bol, alebo som tým, kým som bol, ale takým spôsobom, že ním už nie som, a keďže neexistujem pre žiadny dopredu určený cieľ. To je *ratio essendi* úzkosti a zároveň jej *ratio cognoscendi*.³⁹ Moja sloboda ma celkom vydá napospas úzkosti, pretože aj moja nečinnosť je pre mňa výsledkom voľby. Sartre zdôrazňuje: „Ak sa smutne naladím, znamená to, že *nie som* smutný. Bytie smútku mi uniká práve aktom a v akte samom“,⁴⁰ ktorým ho prijmem. Smútok ma teda neovládne proti mojej vôli: Keď ma zarmúti smrť blízkeho človeka, nemôžem byť smutný, alebo aspoň nemôžem zostať smutný bez toho, aby som o tom sám nerozhodol, pôsobením akéhosi záhadného princípu zotrvačnosti. Moje vášne mi teda nie sú nanútené o nič viac ako dôvody môjho konania. Môžem sa síce pokúsiť zakrývať si útekem očí pred faktom, že ja sám som si „zvolil bázlivosť“,⁴¹ ale moja *neúprimnosť*,⁴² ktorá je vlastná bytiu, ktoré je tým, čím nie je, a nie je tým, čím je, len ukazuje, že utekám pred ďalšou skutočnosťou – pred samotnou voľbou.

... a je to silnejšie ako ja. Ale voľba je ešte zložitejšia tým, že je nevyhnutná, že sa jej nedá vyhnúť – „nevoliť totiž znamená voliť, že nebudem voliť“⁴³ –, takže toto *factum* je zároveň aj *fatum*. Skutočnosť voľby si sám nevolím, pretože ňou som – „byť znamená... voliť sa“.⁴⁴ Pred túto nevyhnutnosť som vždy postavený ako pred už hotový fakt, „jednoduchý a absurdný“;⁴⁵ nevyhnutnosť voľby je pre mňa stavom, faktickým stavom,⁴⁶ ktorý vytvára môj údel, a ten prežívam ako odsúdenie: „Som navždy odsúdený na existenciu presahujúcu moju esenciu... som odsúdený na slobodu“,⁴⁷ odsúdený na nútenú slobodu, ktorej tragédia sa bezpochyby vyrovná tragédii *τύχη* v mytológii. Táto maximál-

³⁹ Hoci úzkosť nie je „dôkazom“ slobody. *EN*, s. 69 (72).

⁴⁰ Tamže, s. 97 (103).

⁴¹ Tamže, s. 500 (515).

⁴² Tamže, s. 80 (84).

⁴³ Tamže, s. 537 (554).

⁴⁴ Tamže, s. 495 (510). Ale aj na s. 377 (391): „Sme voľbou a byť pre nás znamená voliť samých seba“; a tiež na s. 512 (529): Moje „bytie vo svete... je... voľbou“; alebo na s. 520 (535): „vedomie nás samých ako zvolených“.

⁴⁵ *Carnets de la drôle de guerre* (1939 – 1940), Paris, Gallimard, coll. „Blanche“, 1995, p. 314; ďalej len *CDDG*.

⁴⁶ V tomto zmysle treba chápať nasledujúcu formuláciu: „Človek je bytie, ktorému sa niečo stalo.“ (*Cahiers pour une morale* (1947 – 1948), Paris, Gallimard, coll. „Bibliothèque de Philosophie“, 1983, p. 51); ďalej len *CPM*.

⁴⁷ *EN*, s. 494 (509). Alebo tiež: „Byť slobodný znamená byť odsúdený k tomu byť slobodný“; s. 168 (176); „Sme odsúdení na slobodu“; s. 541 (558); „Sloboda je odsúdená byť slobodnou“; s. 566 (585); „Toto odsúdenie na slobodu“; s. 586 (porov. s. 606); „Človek je... odsúdený na slobodné bytie“; s. 612 (630).

ne paradoxná formulácia z *Bytia a ničoty* nehovorí o implikáciách slobody ako súženia,⁴⁸ ale zdôrazňuje, že nie je ani predmetom, ani výsledkom voľby, ale že ak ju ponímame „ako únik pred tým, čo je dané, vskutku existuje *fakt* unikania pred faktom“.⁴⁹ Z toho vyplýva, že bytie pre seba nemôže byť „svojím vlastným základom“,⁵⁰ teda že „sloboda je... *voľbou* svojho bytia“⁵¹ bez toho, aby ju stvorila. Ak by to tak nebolo, musela by sloboda mať možnosť zvoliť si, či bude, alebo nebude slobodnou. To by znamenalo, že by musela existovať ešte predtým, než sa vysloví za jednu z týchto možností, čo je logické protirečenie alebo nekonečný regres, a musela by mať aj možnosť zvoliť si svoju existenciu. V takom prípade by bytie pre seba bolo svojou vlastnou príčinou, „cieľom legitimizovanou existenciou“,⁵² zatiaľ čo existencia nevyplýva ani z práva, ani z nevyhnutnosti. Sartre tak dochádza k dvom záverom: k *facticite* slobody (termín, ktorý prevzal od Heideggera a ktorý tu neoznačuje to, čo je umelé, ale to, čo je zásadne náhodné, a teda aj ťažko, ak vôbec, ontologicky odôvodniteľné) a ku *kontingencii* bytia pre seba (prvé slovo, ktoré si Poulou⁵³ poznamená do notesa nájdeného v metre, ktoré v tomto „vyhlásenom chlipníkovi“ vzbudí myšlienky na svoju triedu a ktoré pre tohto rodiaceho sa spisovateľa predstavuje „podstatu“ Roquentinovo objavu pri rozjímaní nad koreňom gašтана).⁵⁴ Úzkosť slobody z nej samej, spočívajúcu v odhalení vlastnej neodcudziteľnosti⁵⁵ sprevádza hnus bytia pre seba zo seba samého spočívajúca v objavení vlastnej ľubovôle.⁵⁶ Rovnako, ako ja som daný do sveta – hoci som v ňom „prebytočný“⁵⁷ a som „primálo“⁵⁸ v se-

⁴⁸ Sartre sa k tejto formulácii vráti v r. 1945: „Človek je odsúdený na slobodu. Odsúdený, lebo sa nestvoril sám, a jednako je slobodný, lebo keď je už raz vrhnutý na svet, je zodpovedný za všetko, čo robí“ (EH, s. 37 (28)). A ešte raz v r. 1947 – 1948 : „Sme odsúdení byť slobodní“. Táto veta nebola nikdy dobre pochopená, hoci je to základ môjho učenia. Vychádzajme z faktu, že človek je-vo-svete. Čiže je zároveň získanou fakticitou a projektom-prekonaním. Človek ako projekt naplnia svoje ciele, aby prekonal obmedzenia svojej situácie... To, čím som, zachovávam len v dynamickom vytváraní toho, čím budem, a prekonávam to len tým, že to zachovávam. To, čo mi je dané, *si musím* neustále dávať“ (CPM, s. 394).

⁴⁹ EN, s. 541 (558).

⁵⁰ Tamže, s. 541 (558).

⁵¹ Tamže, s. 535 (552).

⁵² Tamže, s. 542 (559).

⁵³ T. j. Sartre ako malý chlapec (pozn. prekl.).

⁵⁴ „Podstatná je kontingencia... kontingencia nie je falošnou podobou, zdaním, ktoré možno rozptýliť; je to absolútne“. *La Nausée* (1938), in *Œuvres romanesques*, Paris, Gallimard, coll. „Bibliothèque de la Pléiade“, 1981, p. 152 (český preklad Nevolnost. In: *Zed', Nevolnost*. Praha 2001, s. 397 – 398).

⁵⁵ Tu sa odhaľuje plný význam Rousseauovej formulácie: „Vzdať sa svojej slobody znamená vzdať sa svojho ľudského postavenia“ (*Du contrat social*, 1762), Paris, Gallimard, coll. „Bibliothèque de la Pléiade“, 1964, I, 4, p. 356 (slovenský preklad *O spoločenskej zmluve alebo O princípoch politického práva*. Bratislava 2010, s. 32).

⁵⁶ Sartre tu odkazuje na svoj prvý román: Toto „čisté non-thetické uchopenie bezfarebnej kontingencie, čisté uchopenie seba ako faktickej existencie... neustále chápanie obklopujúce ma *jalovostou*, ktorá ma sprevádza i pri úsilí zbaviť sa jej a ktorá je *mojím* pocitom, sme opísali ako *hnus*“ (EN, s. 387 (401)).

⁵⁷ *Les Mains Sales* (1948), in *Théâtre complet, op. cit.*, p. 340 (Špinavé ruce. In: *Dramata, cit. dielo*

be –, aj mne je daná sloboda.

Hoci som vždy „v okolnostiach“,⁵⁹ konfrontovaný s danou situáciou, v ktorej sa chtiac-nechtiac uplatňuje moja sloboda, moja sloboda je „mojou danosťou“ omnoho viac ako táto situácia. To, čo je dané, čiže súhrn skutočností, ktoré som si nemohol zvoliť, navzdory ktorým musím konať a vo vzťahu ku ktorým sa musím determinovať – moja trieda, môj národ a moja rodina ako dedičnosť, ktorá je s ňou spojená, vďaka ktorým sa narodím „v robotníckej rodine ako Francúz so zdedeným syfilisom alebo tuberkulózou“⁶⁰ –, nie je v nijakom prípade hranicou, kde sa končí moja sloboda, ale skôr „čistou kontingenciou, ktorú sloboda popiera“, „plnosťou bytia“, ktoré „zafarbujú nedostatočnosťou a negatívnosťou“, či dokonca „slobodou samou, pokiaľ existuje“.⁶¹ Prekážky totiž existujú len prostredníctvom slobody a v súvislosti s ňou v konkrétnej situácii: Skala je kameňom úrazu len vzhľadom na zámer jedinca vystúpiť na jej vrchol. Ak je to len rozmar, táto prekážka ho zastaví, ak je to však jeho vôľa, tak ju prekoná. „Človek nemôže byť chvíľu slobodný a chvíľu otrokom: je úplne a neustále slobodný“.⁶² Rovnako, ako si musím nájsť svoje miesto, prisvojiť si toto miesto, hoci mi je len pridelené pri narodení, čiže priradiť mu význam v závislosti od cieľa, ktorý si vyberiem, keďže od mojej voľby sa budú odvíjať moje pocity blízkosti alebo vzdialenosti – napríklad francúzsky revolucionár nebude prežívať svoj odchod do Argentíny, kde sa zapojí do boja za svoje ideály, ako exil, na rozdiel od niekoho, pre koho je Paríž celým svetom –, musím sa tiež rozhodnúť, aký význam dám všetkým ostatným „štruktúram situácie“.⁶³ Musím teda rozhodnúť o svojej minulosti, o svojom okolí, o svojich blížnych a tiež o svojej smrti, takže všetko, čo ma ťaží, nijako neobmedzuje moju „absolútnu a neobmedzenú“⁶⁴ slobodu, ale naopak jej umožňuje prejaviť sa, či dokonca upevniť sa. Preto, hoci si nemôžem „zvoliť“, aby som bol vysoký, ak som malý“, alebo „aby som mal obe ruky, ak som jednoruký“,⁶⁵ vždy si môžem zvoliť možnosť postaviť sa za každú cenu proti tomu, čo je. Tento vzdor je o to náročnejší, o čo pevnejšie je moje odhodlanie. Otázka teda bezpochyby nestojí tak, či by som mohol alebo či som mohol „konať inak“, ale „za akú cenu“.⁶⁶

---

s. 191). Porov. aj *Nevolnosť, cit. dielo*, s. 152 (394): „Ja som tiež bol prebytočný“, ako aj *EN*, s. 122 (128): „Bytie pre seba... sa považuje za niečo, čo je tu *pre nič*, ako čosi navyše.“

⁵⁸ Tamže, s. 495 (*pas assez* v českom preklade ako „ľudská realita... *nie je dost' plná*“, s. 510; pozn. prekl.).

⁵⁹ Tamže, s. 577 (*en condition*, v českom preklade ako „pod istou podmienkou“, s. 596; pozn. prekl.).

⁶⁰ Tamže, s. 538 (555).

⁶¹ Tamže, s. 543 – 544 (561).

⁶² Tamže, s. 495 (511). Sartre slobodu chápe ako bezhraničnú a neodstupňovateľnú, čím nadväzuje na význam, ktorý jej dal Max Stirner: „Slobodu chcete všetci, chcete slobodu ako *takú*. Prečo sa potom handrkujete o to, kto jej má mať viac alebo menej? Sloboda ako *taká* môže byť len celou slobodou; kúsok slobody nie je sloboda ako *taká*.“ (*Jediný a jeho vlastníctví* II, 1. Praha (1845) 2009, s. 173).

⁶³ *EN*, s. 546 (563).

⁶⁴ Tamže, s. 589 a 606 (609).

⁶⁵ Tamže, s. 538 (554).

⁶⁶ Tamže, s. 508 – 509 (525).

Za cenu zjavne vysokú a takú prehnanú, akou je táto sloboda, ktorej skutočná intuitívna danosť nie je, ako u Bergsona, danosťou „otca plodiaceho svoje deti“, ktorého činy sú výsledkom vnútornej dynamiky a vyplývajú z jeho hlbokého Ja, ale danosťou „živej moci“,⁶⁷ ktorá podobne ako karteziánsky Boh núti každého rozhodovať o všetkom, aj o tom, čo je pravdivé a čo je správne, ale bez toho, aby pritom konal úplne ľubovoľne ako Gidov románový hrdina. Podobne ako karteziánsky Boh preto, lebo bytie pre seba nie je závislé od poriadku právd a hodnôt, ale práve naopak, ono ich vytvára. Súčasný stav svojej krajiny si vysvetľujem na základe mojej skutočnej angažovanosti za to, aká by podľa mňa mala byť; podobne aj hypotézy a experimenty navrhujem len s ohľadom na môj zámer vysvetliť nejaký objekt; „podstatou pravdy je sloboda“.⁶⁸ Žiadne všeobecné morálne zásady mi nepomôžu vyriešiť dilemu; dokonca ani moje pocity ma v problematickej situácii nepovedú k riešeniu: „Moja sloboda je jediným základom, základom hodnôt bez základu.“⁶⁹ Ale Descartova koncepcia má napriek svojej originalite aj nedostatky: Správne síce kladie „dôraz na vzťah medzi slobodnou vôľou a negatívnosťou“,⁷⁰ keď ako prvý zdôrazňuje absolútnu schopnosť človeka pochybovať o všetkom a odmietnuť všetky falošné dôkazy; no okrem toho, že pojem slobody uchopuje dvojznačne,⁷¹ oscilujúc medzi ľahostajnosťou a poslušnosťou, mýli sa aj v tom, že túto negatívu poníma len negatívne, pričom sa dopúšťa dvojakeho omylu: neuznáva jej produktívnosť a prisudzuje ju len Bohu.⁷² Bez toho, aby konal ako Gidov hrdina preto, lebo ten hrá rolu – čašníka, sudcu, kontrolóra... –, o ktorej vie, že ňou nie je a nikdy nebude, ale subjekt, ktorým skutočne som, nemá takú slobodu, ktorá by bola „čisto rozmarnou, ilegálnou, ľubovoľnou a nepochopiteľnou kontingenciou“. Aj keď je „každý z mojich činov, aj ten najnepatrnejší, úplne slobodný..., vôbec to neznamená, že by mohol byť akýkoľvek“.⁷³ Nikdy nekonám (teda nevolím) hocičo, hoci kde, hoci kedy. Keďže sloboda „existuje len v situácii“⁷⁴ a keďže neexistujú ani privilegované situácie – voliť musím v každej situácii –, ani neľudské situácie – nech by som sa stretol s akýmkoľvek odporom, všetko závisí odo mňa –, projekty, ktorými pre-

---

⁶⁷ Tamže, s. 78 (83).

⁶⁸ Túto vetu Sartre napísal v čase, keď pracoval na *Vérité et existence*; pochádza od Heideggera (Martin Heidegger, *Vom Wesen der Wahrheit*, in *Wegmarken*, GA 9, p. 186).

⁶⁹ EN, s. 74 (77 a 78).

⁷⁰ „La liberté cartésienne“ (1946), in *Situations I*, Paris, Gallimard, coll. „Blanche“, 1947, p. 327.

⁷¹ „Zvláštna sloboda. Uvedme ešte, že sa skladá z dvoch fáz: V prvej je negatívna a autonómna, ale redukuje sa na odmietanie súhlasu s chybami alebo zmätenými myšlienkami; v druhej fáze zmení význam a je pozitívnym súhlasom, avšak vôľa tu stráca svoju autonómnosť a preniká a určuje ju jasnosť chápanosti“ (tamže, s. 328).

⁷² Ale kritika nie je výčitkou: „Descartes sa vo svojom opise božej slobody nakoniec vracia k svojej pôvodnej intuícii vlastnej slobody a na tomto mieste ju i rozvedie... čo na tom, že prvotnej a konštituujucej slobode, ktorej nekonečnú existenciu uchopil cez samotné *cogito*, prisúdil existenciu v Bohu... nechceme Descartovi vyčítať, že dal Bohu to, čo nám osobne patrí; skôr mu chceme vyjadriť obdiv... za to, že pochopil ..., že jediným základom bytia je sloboda“ (tamže, s. 334 – 335).

⁷³ EN, s. 508 (524). Ku kritike Lafcadiovho ľubovoľného činu v *Les Caves du Vatican* (*Pivniciach Vatikánu*); porov. EH, pp. 74 – 79 (51 – 54).

⁷⁴ EN, s. 546 (563).

kračujem situáciu, sú vždy vo vzťahu k nej. Hoci sa rozhodujem „sám, bez akéhokoľvek dôvodu a bez ospravedlnenia“, ⁷⁵ tieto projekty spolu so mnou angažujú všetkých ľudí.

Tu sa ukazuje neznesiteľná ťaž slobody, ktorá sa chápe dvojako: ako „vzťah k tomu, čo je dané“, ⁷⁶ pretože sloboda určuje, čo je dané, keďže „situácia je tu len vďaka slobode“, ⁷⁷ a nie naopak: Dané nie je „príčinou“ slobody (sloboda nie je dôsledkom niečoho), ani jej „dôvodom“ ⁷⁸ (sloboda je naopak zdrojom všetkých dôvodov), ani „nevyhnutnou podmienkou“ (sloboda je kontingencia sama), ani „nevyhnutnou látkou“ ⁷⁹ (sloboda nie je len čírou formou) a zároveň odpoveďou na dané, keďže sloboda svojou „voľbou cieľa“ určuje jeho význam: Dané „sa objavuje jedine vo svetle určitého cieľa, ktorý ho osvetľuje“, ⁸⁰ a to platí pre každého človeka – „každý si vytvára svoj vlastný vchod“ ⁸¹ –, ale prostredníctvom každého človeka aj pre všetkých ostatných: Vytvárajúc človeka, akým chcem byť, zároveň vytváram aj obraz človeka, o akom si myslím, že ním mám byť. Moja zodpovednosť je preto rovnako zdrvivá, ako je moja sloboda ťaživá: Sloboda núti každého z nás ako umelca ⁸² vytvoriť si vlastné normy, zodpovednosť nás ako virtuózov núti niesť vlastné bremeno i bremená druhých. „Volím sa celý vo svete ako celku“, ⁸³ a tak ako Atlas „na svojich bedrách nesiem ťaž celého sveta... bez toho, aby ju niekto alebo niečo mohlo uľahčiť“. ⁸⁴ „Nepretržite sme si vedomí toho, že môžeme kedykoľvek postaviť svoju voľbu na hlavu“, a tak sme ako Sisyfos „stále ohrození ničovaním“ toho, čo vykonáme, či dokonca odsúdení na to, aby sme sami seba zvolili, „a teda sa tiež stali inými, než sme“. ⁸⁵ Tu vidno, že sartrovskú slobodu, ktorá „si volí svoje medze práve tým, že slobodne volí“, ⁸⁶ neobmedzuje nič iné okrem nej samej, ⁸⁷ okrem jej vlastnej fakticity, keďže nikto nemôže nevoliť. ⁸⁸ Aby sme to pochopili správne: Vonkajšie obmedzenia, ktoré vyplývajú

---

⁷⁵ Tamže, s. 75 (79). Myšlienka sa objavuje viackrát: „Ľudskej realite je vlastné to, že je bez ospravedlnenia“ (tamže, s. 613 (631)), nemá „ani výčitky, ani výhovorky, ani nepocituje ľútosť“ (tamže, s. 615 (633)). Alebo tiež: „Sme sami, bez poľahčujúcej okolnosti“ (EH, s. 37 (28)), rozhodujeme sa „slobodnou voľbou – bez ospravedlnenia a pomoci“ (tamže, s. 80 (55)).

⁷⁶ EN, s. 543 (560).

⁷⁷ EN, s. 546 (563).

⁷⁸ V českom preklade sa *raison* chybné prekladá ako „dôsledok“ (pozn. prekl.).

⁷⁹ Tamže, s. 543 (560 – 561).

⁸⁰ Tamže, s. 544 (561).

⁸¹ Tamže, s. 609 (626).

⁸² K porovnaniu „morálnej voľby s tvorbou umeleckého diela“ pozri EH, s. 75 – 78 (52 – 53).

⁸³ EN, s. 516 (532).

⁸⁴ Tamže, s. 612 a 614 (630 a 632).

⁸⁵ Tamže, s. 520 (536 a 537).

⁸⁶ Tamže, s. 587 (607).

⁸⁷ „Sloboda je pre seba samu svojou vlastnou hranicou“ (tamže, s. 168 (176)); „Moja sloboda nemá žiadne medze okrem seba samej“ (tamže, s. 494 (509)); „iba moja sloboda... môže obmedzovať moju slobodu“ (s. 582 (602)); „Jediné hranice, s ktorými sa sloboda stretáva, sa nachádzajú v slobode“ (tamže, s. 583 (602)); V „každej chvíli čelí len tým hraniciam, ktoré si dala sama“ (tamže, s. 589 (609)); „Sloboda obmedzuje slobodu“ (tamže, s. 595 (615)).

⁸⁸ „Naša sloboda je obmedzená len tým, že sa slobody nemôžeme vzdať“ (tamže, s. 494 (509)); „Ľudská realita môže voliť samu seba, ako si praje, avšak nemôže sa nevoliť“ (tamže, s. 535 (552));

z mojej situácie, sú len „zvoleným rubom“ toho, čo som si zvolil, alebo takpovediac jej dôsledkom, ale sloboda, ktorou som, „na ne nikdy *nenaráža*“,⁸⁹ takže je prísne absolútna. To značí, že nie je ničím obmedzená alebo že je obmedzená len tým, že sa nemôže neuplatňovať, že nie je ani ničím podmienená alebo že je podmienená jedinou podmienkou, ktorou je sama táto sloboda.

Sartrovská sloboda je teda ťažká sloboda. Filozofi, ktorí často najskôr zdôrazňujú jej nekonečnosť, aby vzápätí poukázali na jej hranice, si ale nie vždy uvedomujú, že tie ju v konečnom dôsledku nijako neobmedzujú. Nie je preto pravda, že by sa determinizmus, vyhnaný z *Bytia a ničoty* dvermi, vrátil oknom tým, že by moje voľby vychádzali z prvotného rozpoloženia, a tie by tak nevyhnutne odmietli môj všeobecný projekt. Aj najmenšia voľba, ktorá môže navždy zrušiť voľbu, ktorou som si *volens nolens* vybral sám seba – aj žiadna voľba je voľba, pretože, ako sme už ukázali, neutralita je nemožná –, by mala za každým potvrdiť túto prvotnú voľbu, „absolútnu“, ale o to „*krehkejšiu*“.⁹⁰ Takže ani vtedy, keď sloboda svojou neúprosnosťou, a teda aj svojou ťaživosťou človeka spúta a hryzie⁹¹ ako prekliateho Prometeovho brata – s ktorým zdieľa jeho utrpenie, ale nie spravodlivosť trestu, keďže Prometheus bol potrestaný za to, že sa chcel pozdvihnúť nad svoj údel, zatiaľ čo jeho trest vychádza priamo z jeho údely –, ani vtedy jej nemožno uniknúť, ako potvrdzujú „zbabelci“ i „darebáci“;⁹² ujsť pred slobodou znamená čeliť jej, popierať svoju slobodu znamená potvrdzovať ju. Takže hoci zvoliť si sám seba znamená urobiť sa konečným v zmysle zvoliť si jednu možnosť, a tým sa vzdať všetkých ostatných – a je jasné, že nie je možné zmeniť svoj výber, pretože aj keď sa mi opäť naskytne príležitosť vybrať si z týchto možností, „táto príležitosť sa ukáže *až potom*, čo bola určitá možnosť odmietnutá“, a „nebude už tá istá“⁹³ –, nie je pravda, že mám právo len na jednu voľbu: Aj keď nemôžem byť „tisíčkou Sokratov“⁹⁴, môžem sa počas svojho života tisíckrát rozhodnúť byť Sokratom alebo tisíckrát niekým iným. A tak hoci mnohí chcú vidieť rozpor medzi slobodou ako vonkajším faktom, vnúteným bytím pre seba proti jeho vôli ako neodvolateľný trest, a slobodou ako vnútorným faktom, ktorá sa uplatňuje s cieľom nemenným

---

„Sloboda je slobodou voliť, nie však slobodou nevoliť“ (tamže, s. 537 (554)); „Sme slobodou, ktorá volí, avšak nevolíme byť slobodní“ (tamže, s. 541 (558)); „Sloboda nie je slobodná ani neexistovať, ani nebyť slobodná“ (tamže, s. 543 (560)); „Sloboda nemá slobodu nebyť slobodou... nemá slobodu neexistovať“ (tamže); „Sloboda... sa nemôže... ako sloboda zvoliť“ (tamže, s. 566 (585)); „Čo nie je možné, je – nevybrať si“ (EH, s. 73 (51)); Človek sa voľbe „nemôže... vyhnúť“ (tamže, s. 75 (52)).

⁸⁹ EN, s. 588 – 589 (607 a 609).

⁹⁰ Tamže, s. 520 (537). Preto Sartre hovorí o slobode ako o bytí „bez opory“, ktorého projekt „musí byť neustále obnovovaný, ak má byť“ (tamže, s. 536 (553)).

⁹¹ Pozri tamže, s. 537 (553): „Moja sloboda... nahľadáva moju slobodu.“

⁹² „Tých, čo si vážne alebo s deterministickými výhovorkami zastierajú svoju totálnu slobodu, nazvem zbabelcami. A tých, čo sa pokúsia dať najavo, že ich existencia je nevyhnutná, aj keď vyplýva z náhodnosti ľudskej prítomnosti na zemi, nazvem darebákmi“ (EH, s. 84 – 85 (58)).

⁹³ EN, s. 605 (623).

⁹⁴ *Lettres au Castor et à quelques autres, 1926 – 1963*, Paris, Gallimard, coll. „Blanche“, 1983, I, p. 441.

projektom prekonať to, čo je, ide naopak o zdôraznenie prísnej logiky neúprosnej slobody, ktorú musí človek, hoci je mu daná, neúnavne naplňovať, teda zakaždým sa jej chopiť znova, donekonečna – „byť slobodný znamená byť neustále v procese slobody“⁹⁵ –, takže až do svojej smrti zostáva v náhodnosti.

Znamená to, že koncepciu slobody v *Bytí a ničote* nemožno podrobiť žiadnej kritike? Rozhodne nie. Sám Sartre sa k nej kriticky vyjadruje na začiatku *Kritiky dialektického rozumu* (*Critique de la Raison dialectique*): „Len čo bude pre všetkých existovať priesťor na reálnu slobodu, nad rámec produkcie života..., filozofia slobody preberie jej miesto. Neexistuje však žiadny spôsob, žiadny intelektuálny nástroj, žiadna konkrétna skúsenosť, ktoré by nám umožnili pochopiť túto slobodu alebo túto filozofiu.“⁹⁶ V 60-tych rokoch, keď Sartre zo svojej vtedajšej pozície, ovplyvnenej marxizmom, hodnotil vykorisťovanie človeka človekom, označil svoje analýzy z roku 1943 za abstraktné. Zameriavajúc sa na situáciu bytia pre seba zanedbávali individuum v praktickom živote. Hoci Sartre naďalej zastával názor, že žiadna esencia nepodmieňuje človeka,⁹⁷ a teda že jeho údel je údelom slobody, začal si viac všímať aj pracovné podmienky, ktoré odcudzujú jeho slobodu vo svete. Hoci jeho cieľom zostalo „zhmotniť slobodu“,⁹⁸ bolo podľa neho treba prejsť „od absolútnej slobody k odzbrojenej a ľudskej slobode“,⁹⁹ pričom tieto dve slobody bezpochyby nie sú celkom totožné.

Z francúzskeho originálu Christophe Perrin: *La condition de liberté chez Sartre* preložila Miroslava Biroščáková.

Christophe Perrin
Université Paris-Sorbonne/Fondation Thiers
12, rue Jacquemars Gielée
59800 Lille
France
e-mail: ch-pe@orange.fr

---

⁹⁵ EN, s. 559 (577); v českom preklade je *être en instance de liberté* chybné preložené ako „byť so slobodou v spore“ (pozn. prekl.).

⁹⁶ *Critique de la Raison dialectique, précédé de Questions de méthode*, Paris, Gallimard, coll. „Bibliothèque de Philosophie“, 1960, I, p. 39.

⁹⁷ Človek je bytosť, „ktorej podstata implikuje existenciu“ (*La Transcendance de l'ego* (1936), Paris, Vrin, coll. „Bibliothèque des textes philosophiques“, 1988, p. 66)), ktorej existencia „predchádza a ovláda podstatu“ (EN, s. 498 (514)), ktorej „podstata... nasleduje za existenciou“ (tamže, s. 524 (540 – 541)); ktorej „existencia predchádza podstatu“ (EH, s. 17, 21, 24, 26, 36, 101 (16, 18, 20, 21, 28, 67)); „bytosť, ktorej existencia predchádza podstatu“ (tamže, s. 84 (57)), a tiež „nekonceptualizovateľná bytosť, ktorá sa stala a ktorá má minulosť, ale nie podstatu“ (*L'Idiot de la famille*, Paris, Gallimard, coll. „Bibliothèque de Philosophie“, 1971, II, p. 1151 – 1152).

⁹⁸ „Entretiens avec Jean-Paul Sartre“ (1974), in Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des adieux*, Paris, Gallimard, coll. „Blanche“, 1981, p. 448.

⁹⁹ CDDG, s. 577.